

TOTEM

Tidsskrift ved Religionsvidenskab,
Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet
Nummer 42, efterår 2018
© Tidsskriftet og forfatterne, 2018

Bachelorprojekt

Vold og moderation – en kontrastanalyse af Deuteronomium 7 og 4

Af stud. mag.
Line Dam Westengaard

Vold og moderation

- en kontrastanalyse af Deuteronomium 7 og 4

Af Line Dam Westengaard

Bachelorprojekt

Aarhus Universitet - Religionsvidenskab

Forår 2018

Vejleder: Hans Jørgen Lundager Jensen

Abstract

This paper examines internal division of disparate attitudes in Deut. towards other nations encountered by the Israelite people. Towards this specific question Deut. appears as a homogeneous work, but under the surface several discrepancies are found, which calls for further explanation. This paper contains an analysis of contrasts between Deut 7 and 4, where the zealot tendency in Deut 7 is analyzed as a contrast to the more moderate tendency in Deut 4. The analysis of Deut 7 uses theoretical material from Peter Sloterdijks “God’s Zeal – The battle of the three monotheisms”, while the analysis of Deut 4 uses theoretical material regarding the wisdom category. This leads to the assertion that Deut 4 works as a position of polyvalence and compromise between the zealot tendency in Deut 7 and the ethnical neutral tendency in the wisdom literature. On the basis of this follows a discussion of how one could presume the attitudes in Deut 7 and 4 manifest themselves in a diaspora context in Elephantine and Al-Yahudu. In conclusion, it is evident that Deut 4 is more applicable than Deut 7 because it is more suitable in contexts which deals with mixed cultures. Despite this we cannot repudiate that Deut 7 have had a function as an individual ascetic program used to ensconce oneself against assimilation in the diaspora.

Indhold

1. Indledning	5
2. Teoretisk ramme	6
2.1 Deuteronomium og deuteronomisme.....	6
2.2 Visdom.....	7
2.3 Zelotisme	8
3. Analyse	10
3.1 Deut 7.....	10
3.1.1 Zelotisk adfærd i Deut 7.....	11
3.2 Deut 4.....	13
3.2.1 Brug af visdomselementer som moderation fra det zelotiske	14
3.3 Sammenfatning og diskussion af analyse	16
4. Deut 7 og 4 i en diasporakontekst	17
5. Perspektiv	21
6. Konklusion	23
7. Litteraturhenvisninger	24

1. Indledning

Denne opgave skrives på baggrund af en interesse for brugen af vold i religion, herunder særligt interesse for vold i israelitisk religion (fx Assmann 2008). Vold og religion hører sammen, når der i den pågældende religion fremføres et krav om kun én sandhed (jf. Sloterdijk 2009, 96). I disse tilfælde bliver der tale om en 'enten-eller'-forståelse, der skaber en nultolerance over for alt andet end denne ene sandhed. Kravet om en ufravigelig sandhed og derfor nultolerance over for andre holdninger, gør sig gældende i dele af Deut. Her udtrykkes markante krav om voldshandlinger mod andre folkeslag for på denne måde at undgå assimilation, når man skal overtage Landet. Ideen om at undgå assimilation er på mange måder en kamp for kulturel overlevelse, og derfor handler Deut. i høj grad om gruppedannelse og identitet. Deut. forsøger normativt at skabe en gruppe af israelitter ved at indprente en særlig bevidsthed i folket, der ufravigeligt gør dem til Jahvedyrkere og sikrer religionens overlevelse. Men holdningen i Deut. er ikke så homogen som den umiddelbart fremstår. I andre dele af Deut. udvises en større tolerance og krav, som ikke er baseret på 'enten-eller'-forståelse, men i stedet forsøger at opbygge en bevidsthed, der i højere grad er anerkendende i mødet med andre. Det tyder derfor på, at der under overfladen er modsatrettede tendenser og interne splittelser ift., hvad der skal være den definerende holdning for det israelitiske folk.

Jeg vil i denne opgave undersøge den interne splittelse i Deut. omkring, hvordan man som israelit skal forholde sig til andre kulturer. Dette vil ske på baggrund af en tekstanalyse af Deut 7 og 4. Deut 7 vil blive analyseret på baggrund af Peter Sloterdijks teori om zelotisme fra *God's Zeal – The battle of the three monotheisms* (2009) med henblik på at udlede, hvorvidt den aggressive og ekstreme holdning i kapitlet kan karakteriseres som zelotisme. Som kontrast hertil vil Deut 4 blive analyseret som en tekst, der medierer mellem to strategier for religiøs selvforståelse i henholdsvis en visdomspræget modererende tænkning og en zelotisk afgrænsningstænkning. Slutteligt vil disse to positioner blive diskuteret i en brugskontekst med fokus på diasporakolonierne i Elefantine og Al-Yahudu. Diskussionen vil særligt have fokus på, i hvilke sammenhænge det er praktisk vigtigt at have en visdomspræget moderat tilgang, men vil også komme ind på, hvordan man kan forestille sig, at den mere ekstreme position i Deut 7 kan have spillet en rolle.

2. Teoretisk ramme

2.1 Deuteronomium og deuteronomisme

Deut. er udformet som en tale Moses holder i Moab inden israelitterne skal indvandre til Landet. Moses skal, pga. israelitternes synd, ikke med ind i Landet, og Deut. er derfor Moses' sidste belæring, inden han dør. Deut. indeholder mange gentagelser fra andre dele af Pentateuken, der fortælles som et tilbageblik og en påmindelse om, hvordan man fastholder velsignelsen.

Deut. fremstår ikke som et sammenhængende værk, men er sammensat af flere forskellige elementer. Den generelle opfattelse er, at Deut 4,44-28,68 indeholder den oprindelige version af Deut, mens 1,6-4,40 er tilføjet som en introduktion og 29-34 er tilføjet som slutning. Trods dette fremstår indholdet i 4,44-28,68 ikke som en homogen tekst og har flere tilføjelser. Dette tyder på, at Deut. ikke er forfattet af én forfatter eller skrevet i et vakuum. Der har nok snarere været tale om en redaktionsgruppe, som har haft kendskab til fortællingerne i de foregående bøger i Pentateuken (Weinfeld 1991, 9-10, Tigay 1996, xxv).

Deut. er ligeledes særlig, fordi den hører under den teologiske hovedstrømning deuteronomisme. Denne teologi tillægges Deut., men er også at finde i andre dele af GT, og betegner tænkemåden, men ikke teksten. Den deuteronomistiske teologi adskiller sig fra andre gammel testamentelige teologier ved at have fokus på etnicitet og pagt. Centralt for teologien er pagten, der er indgået mellem Jahve og Israel, hvor Israel skal forpligte sig til at følge Jahves regler og love. Som gengæld vil Jahve give det israelitiske folk Landet, hvor han vil sikre dem velsignelse. Jahve har særligt udvalgt gruppen af israelitter, befriet dem fra fangenskab i Ægypten og nu næsten ført dem til Landet, men den gode tilværelse i Landet er afhængig af opretholdelse af pagten med Jahve. Dette er årsagen til, at Deut. i høj grad består af formaningstaler og undervisning, der skal sikre, at Israel er lydigt overfor Jahve og derved opnår velsignelsen. I deuteronomismen er der sket et skift således, at det ikke længere er vigtigt, at Jahve fysisk opholder sig i åbenbaringsteltet, men er nærværende i form af sine befalinger. Det deuteronomistiske projekt er således projektet om at opretholde Israel som en etnisk homogen national gruppe, der er Jahvedyrkere og derved overholder Jahves love og regler (GBL 130-31, 814). Der er derfor tale om gruppetænkning, som vedrører individer i en national ramme.

2.2 Visdom

Visdom (*håkmāh*) associeres normalt med visdomslitteraturen, der typisk betegner Ordsprogenes Bog, Jobs Bog og Prædikerens Bog i GT og de apokryfe tekster fra Siraks Bog og Visdommens Bog (GBL 882). Visdom forstås som nøglen til et godt liv, og har derfor mennesket som det primære orienteringspunkt (Longman and Enns 2008, Crenshaw 2010, 11). Målet med visdom er derfor at skabe mening med livet og at forme mennesket, hvilket på længere sigt vil skabe et stabilt samfund. Af denne grund har visdommen ofte sin plads hos familien i det daglige og udspiller sig primært i hjemmet som en dialog mellem fader, moder og søn eller mellem herre og tjener (Crenshaw 2010, 4, 12). Visdommen skal derfor forstås som universel og udadvendt, og indeholder heller ikke en nationstankegang, som typisk er meget tydelig i andre dele af GT, da betegnelser som folk og nationalitet er ligegyldige skel i visdommen (Perdue 1994, 22). Ydermere er visdommen historisk neutral og indeholder ikke elementer, der typisk er kendt fra kultens verden (GBL 881-82). Visdommen opererer således ikke med de gængse kategorier såsom rent/urent og israelit/ikke-israelit på samme måde som andre dele af GT gør, da disse i visdomssammenhæng er ligegyldige kategorier. Visdommen forstås ikke som understøttet af guddommelig autoritet, men baseret på menneskelige erfaringer. Derfor appelleres der i visdomstekster til læserens egen interesse og til, hvad der rent logisk fremstår, som den bedste handling (Crenshaw 2010, 14).

Visdommen har mange paralleller i andre nærorientalske religioner, hvilket tyder på, at der har været en fælles interesse i at udforske mellemmenneskelige relationer og retningslinjer for, hvordan man forholder sig til specifikke elementer af livet. Disse forholdsregler og indsigter er akkumuleret over mange generationer og bevaret i den kollektive hukommelse som ordsprog og vendinger. Der er tale om en slags levende tradition med et dertilhørende litterært korpus, som giver en teologisk dimension af virkeligheden. Visdommen arbejder med en vis grad af forudsigelighed: hvis man gør A, så følger B (Crenshaw 2010, 6-8, 12, 16). Visdommen formodes at komme fra både skriftkyndige i stamme/landsby samfund og fra den øverste del af samfundet ved royale skrivere (Longman and Enns 2008, 894).

2.3 Zelotisme

Denne redegørelse for zelotisme tager udgangspunkt i Peter Sloterdijks bog fra 2009, *God's Zeal – The battle of the three monotheisms*, og forsøger på baggrund heraf at fastsætte zelotisme som et begreb, der følgende kan fungere som analyseredskab.

Sloterdijks projekt tager udgangspunkt i de tre store monoteistiske religioner jødedom, kristendom og islam, der i denne sammenhæng forstås som partier i konflikt. Alle tre er startet som religioner i stammesamfund, men har haft potentialet til at udvikle sig til store verdensomspændende religioner, der via forskellige strategier gør krav på suveræniteten, og derfor har zelotisk potentiale (Sloterdijk 2009, 19, 50-51). En vigtig pointe er dog, at zelotisme ikke begrænses snævert til religion, men at også sekulære elementer, fx regimer, kan være zelotiske (Sloterdijk 2009, 153-154).

Zelotisme er i en religiøs kontekst den grundlæggende ide om en absolut søgen mod det højeste guddommelige og et tillidsfuldt forsøg på at efterleve alle de guddommelige regler og forskrifter (Sloterdijk 2009, 86). En underliggende faktor i udviklingen af zelotisk adfærd er 'supremasisme', der giver en forklaring af gudsforståelsen og forholdet mellem gud og mennesket. Dette afsnit vil kun redegøre for, hvad Sloterdijk kalder den første supremasisme.

Supremasisme skal i en religiøs kontekst forstås som ideen om at have den eneste sande forestilling om det guddommelige. Derfor tager udviklingen mod det supremasistiske et vigtigt skridt, når man bevæger sig fra at dyrke mange guder (polyteisme) til kun at dyrke én gud (monolatri eller monoteisme). Ideen om den supremasistiske gud vokser sig større og større og bliver til sidst ideen om det hyperbedste, hvorunder alt andet er underlagt. Denne gud forstås som evig og almægtig og som omgivet af en personlig transcendens, der resulterer i, at guden, som person, placeres over alle andre væsener som en alvidende skaber, men også som dommer, frelser og ødelægger (Sloterdijk 2009, 82-85). Dette betyder, at menneskets forhold til guden også er underlagt andre vilkår end i almindelige relationer. Mennesket kan, grundet en asymmetri i forholdet mellem guddommelig og menneskelig magt, aldrig være andet end en vasal til den personlige guddom, da denne langt overskygger det enkelte menneske i sin suveræniteten. Et vigtigt element i dette er, at guden i sin suveræniteten og anderledeshed er ubegribelig for mennesket, hvorimod mennesket, grundet sin lavere status, ikke kan skjule noget fra guden. Dette forhold bidrager således yderligere til den stærke asymmetri i forholdet mellem mennesket og gud. På trods af dette har mennesket en forståelse af, at guden er tæt på, og at guden elsker mennesket (Sloterdijk 2009, 85-86).

Grupper kan blive tiltrukket af denne suveræne guddom og udvikle et voksende ønske om at underlægge sig guden og udvise absolut lydighed over for gudens regler. Dette kalder Sloterdijk for et 'tjenersyndrom', hvilket udløser en radikal subordination af mennesket, hvor mennesket vil foretrække selv de strengeste og mest ubehagelige af gudens regler for at vise sin totale underkastelse. Dette betyder også, at mennesket vil give totalt afkald på personlig dømmekraft, fordi den komplette lydighed og tillid til gudens integritet betyder, at mennesket vil være overbevist om, at gudens krav er de rette (Sloterdijk 2009, 86-87).

Sloterdijk argumenterer for, at supremasismen kan lede til tre former for 'ekstremisme'. Disse tre former for ekstremisme skal forstås som måder, hvorpå mennesket kan overvinde den modstand, der vil komme til udtryk mod forening med guden (Sloterdijk 2009, 92). Dette afsnit vil ligeledes kun redegøre for én af ekstremismene.

Sloterdijk beskriver ekstremismene som applicering af høj kulturel grammatik – forstået som en kombination af monovalent ontologi og bivalent tale. Monovalent ontologi kommer til udtryk i monovalent tale som udsagn, der kun siger noget om, hvad ting faktisk er. Monovalent tale kan kun bruges til deskriptive forklaringer af fænomener og kan ikke benyttes til falskhed eller negationer. Muligheden for bivalent tale kommer på et senere tidspunkt til, og heri ligger muligheden for at udtrykke sig falsk eller i negation. Derfor bliver menneskets mulighed for at udtrykke sandhed ustabil, hvilket kan ske enten af fri vilje eller ved uheld. Sloterdijk stiller i forlængelse heraf spørgsmålet om, hvordan man på trods af dette kan have en forståelse af, at nogle udsagn er sande? Sloterdijk mener kun, at det kan lade sig gøre, hvis taleren alene fremhæver aspekter, som er blottet for alle elementer, der ligger udover den enkelte genstand (Sloterdijk 2009, 92-94).

Det zelotiske projekt er i denne forbindelse en geninstallering af monovalent tale. Dette skal ske ved en eliminering af fejlene introduceret ved bivalent tale. Disse fejl er forstået som et uendeligt antal variationer, der er tillagt det ene sande udsagn, og derved vil zelotismen bringe et udsagn tilbage til dets oprindelige legitime tilstand. I denne sammenhæng forstås det oprindelige legitime udsagn som kommende fra et højere væsen, en gud. Det zelotiske projekt er derfor i al sin enkelthed at eliminere udsagn, som ikke fremstår i deres oprindelige form, det monovalente, for derved alene at forholde sig til det sande (Sloterdijk 2009, 95-97). Formålet er dermed at behandle den hellige tekst i dens oprindelige, uændrede tilstand og ikke forfalde til eller tillade, at andre forfalder til at tro, at det er tilladt at diskutere eller udlægge teksten (Sloterdijk

2009, 98). Dermed sigter man efter kun at reproducere sande, ufejlbarlige og sikre udsagn. Man vil inden for strikse rammer bevæge sig imod det simple, da ethvert sandt udsagn kan have et uendeligt antal variationer, hvorfra kun ét anerkendes som det sande. Netop sammenfaldet mellem strikshed og manglende kompleksitet fremhæver Sloterdijk som et element, hvor zelotisme vil være til stede (Sloterdijk 93-96).

Udover at forklare hvordan og hvorfor zelotisme er tilstede, forklarer Sloterdijk også, hvordan man kontrollerer det ekstremistiske potentiale i de zelotisk tilbøjelige monoteistiske religioner. Her er der tale om en intermonoteistisk konflikt, hvor en moderat del af religionen forsøger at dæmpe den ekstremistiske del af religionen. De moderates mål med konflikten er kortsigtet at nedtone ekstremistiske elementer og langsigtet at fjerne ideen om monovalens som en nødvendighed, og derved gøre opfattelsen af bivalens mere positiv (Sloterdijk 2009, 108-109). I den forbindelse introduceres begrebet om polyvalens. Polyvalent tænkning er muligheden for at vælge 'både-og'. Man arbejder således for at finde en middevej mellem to yderpunkter og giver dermed en tredje mulighed til 'enten-eller'-spørgsmål. Den polyvalente tankegang kan derfor fungere modererende på zelotismen ved at finde en mindre ekstrem middevej og derved afsupremasere zelotiske grupper (Sloterdijk 2009, 112-115).

3. Analyse

Følgende afsnit vil give en analyse af kapitel 7 og 4 i Deut. Forud for analysen er der ved hjælp af anerkendte eksegeseværker, konstateret, at der grundlæggende er eksegetisk konsensus omkring indholdet (jf. Tigay 1996, Weinfeld 1991). Analysen vil blive lavet på baggrund af en transskribering af den hebraiske tekst vha. *Bibelsk-hebraisk Grammatik* (2003) af Dan Enok Sørensen og *The Concise Dictionary of Classical Hebrew* (2009) af David J. A. Clines. Begreberne er angivet i deres leksikalske grundform.

3.1 Deut 7

Deut 7 omhandler, hvordan den israelitiske gruppe i forbindelse med erobringen af Landet skal håndtere de eksisterende beboere i området. Kapitlet fungerer derudover som en uddybelse af de to første bud i dekalogen og bygger derudover i høj grad på lovstoffet fra Ex 23,30-33 og 34,11-16 (Tigay 1996, 84). Deut 7 er, som nævnt ovenfor, fra en af de ældre tekstdele af Deut og formodes at være en del af den originale kerne i Deut. Teksten kan parafraseres således: Vers 1-6 omhandler ødelæggelsen af

folkeslagene og deres religiøse genstande. Vers 7-11 rummer en beskrivelse af, hvorfor Jahve udvalgte israelitterne som hans folk og en formaning om ikke at fravige fra Jahve, da dette vil resultere i ødelæggelse. Vers 12-16 er en formaning om at følge Jahves love og regler, da dette vil give velsignelse. Vers 17-26 giver en forklaring på, hvorfor Israel ikke skal frygte kanaanæerne pga. deres antal.

3.1.1 Zelotisk adfærd i Deut 7

I dette afsnit bruges det teoretiske materiale fra Sloterdijk til at undersøge, hvorvidt gruppen, der omtales i Deut 7, kan karakteriseres som zelotiske.

Et meningsfuldt udgangspunkt for denne analyse er først og fremmest at definere den israelitiske gruppe i Deut 7 som monolatrikere fremfor monoteister. Dette sætter som udgangspunkt nogle begrænsninger for zelotismen. I monolatrisk religion, såsom israelitisk religion, vil zelotisme aldrig blive et universelt projekt, men holde sig til ideen om Jahve som den eneste gud for israelitterne.

Den israelitiske gruppe i Deut 7 fremstår på baggrund af deres dyrkelse af Jahve som supremasistiske. Jahve fremstilles som havende en ubegrænset styrke og kraft, der kan rettes imod andre folkeslag (fx v. 1-2). Han forstås som evig, tusind generationer (v. 9, *'ælæc dor*), og som omgivet af personlig transcendens, der gør det forbudt at lave gudebilleder af ham. Dette gør, at Jahve beskrives som langt stærkere end andre guder, og han kan derfor fjerne folkeslag, som allerede er bosatte i Landet (v. 1). Ift. mennesket, giver ideen om Jahve som almægtig og magtfuld et asymmetrisk forhold mellem gud og menneske, hvilket er et karakteristisk træk for ideen om den supremasistiske gud. Dette er særligt tydeligt i relation til pagtsforholdet mellem Jahve og israelitterne. Forudsætningen, for at Jahves styrke ikke vendes imod den israelitiske gruppe er israelitternes overholdelse af pagten, der til gengæld vil give israelitterne velsignelse (v. 13, *b^erākāh*). Et pagtbrud begået af enkeltpersoner betyder i Deut 7 hurtig ødelæggelse fra Jahve (v. 10). Dermed er der et tydeligt asymmetrisk forhold mellem Jahve og israelitterne, som konkret betyder, at israelitterne kun kan overleve, hvis de dyrker Jahve. Trods truslen om udryddelse ved pagtbrud er der også en meget tydelig ide om, at Jahve elsker (*'āhab*) israelitterne (v. 8) og har udvalgt (*bāḥar*) dem (v. 7). Dette tydeliggøres yderligere ved, at israelitterne omtales som Jahves ejendomsfolk (*'am s^egēlāh*): det folk, som Jahve har udvalgt (v. 6). Derfor fylder velsignelsesaspek-

tet og de kærlige følelser indadtil i gruppen ved overholdelse af pagten også en stor del af det billede, der tegnes i Deut 7 (fx v. 12-16).

Dermed kan det konstateres, at Deut 7 fremstiller en gruppe, som er monolatrikere, men ikke desto mindre har en klar idé om en supremasistisk guddom, Jahve, som er bedre og stærkere end andre religioners guder. Med dette udgangspunkt er det meningsfuldt at vurdere, hvorvidt den supremasistiske tilbøjelighed giver udslag i ekstremistisk adfærd og derved zelotisme.

Som beskrevet ovenfor forstår Sloterdijk ekstremisme som et ønske om at fjerne bivalente og polyvalente udsagn for at vende tilbage til monovalente udsagn. I Deut 7 bruges Moses som formidler af Jahves budskab, og som talerør for en streng forståelse af buddene (fra Deut 5). Buddene fremstilles af Moses som uomgængelige og monovalente. Deut 7 fokuserer i særlig grad på bud 1, “du må ikke have andre guder end mig”, og bud 2, billedforbuddet (Deut 5,7-8).

Første halvdel af Deut 7 beskriver forskellige måder, hvorpå israelitterne skal overtage Landet fra de allerede bosatte folkeslag, som har andre religioner. Heri ligger en liste med typisk deuteronomistisk ordforråd over, hvad man skal og ikke skal: Man må ikke slutte pagt (*kārat berit*) med dem (v. 2), vise barmhjertighed (v. 2, *hānan*) indgå i ægteskabsalliancer med dem (v. 3, *hātan* hif.) eller give (*nātan*) sine børn til dem (v. 3-4). Derimod skal man besejre dem (*nākah*) og lægge band på dem (v. 2, *hāram* inf. abs. hif.), nedrive (*nātaš*) deres altre (v. 5), knuse (*šābar*) deres stenstøtter (v. 5), nedhugge (*gāda'*) deres ashera-pæle (v. 5) og brænde (*šāraš*) deres gudebilleder (v. 5).

Dermed finder man først en beskrivelse af, hvordan israelitterne skal undgå kontakt med de fremmede folkeslag og herefter en beskrivelse af, hvordan man skal fjerne deres religiøse genstande. Kontakten til andre folkeslag er farlig, fordi det skaber mulighed for inkorporering af ikke tilladte religiøse elementer og derfor afskæres kontakten. Herved fremstår Deut 7 som mere voldsom og aggressiv end andre dele af GT. Ligeledes formaner der om at undgå kontakt med andre folkeslag ift. blandede ægteskaber. Frygten kan være baseret på, at man via ægteskab automatisk vil blive inkluderet i den nye familie og i forlængelse heraf i deres religiøse højtider og fester. Religiøse højtider inkluderer ofte ofringer, hvorfor man via offermåltidet bliver inkluderet i dyrkelsen af andre guder. Ift. de andre folkeslags religiøse genstande, kan frygten for elementer såsom ashera-pæle og gudebilleder (v. 5) være baseret på det faktum, at disse fungerer som en fristelse for israelitterne. Gudebilleder er besat med sølv (*kæsaep*)

og guld (*zāhāb*), som er værdifulde og æstetisk tiltalende materialer, der kunne få israelitterne til at få den opfattelse, at det er tilladt at inkorporere sådanne elementer i deres dyrkelse af Jahve. Denne trussel tydeliggøres yderligere i vers 25-26, som beskriver, hvorledes man skal skille sig af med guldet og sølvet fra gudebilleder. Eftersom det forklares grundigt taler det for, at dette var et problem.

Herved kan det udledes, at Deut 7 beskriver, hvordan gruppen på zelotiske vis skal undgå og adskille sig fra de bivalente elementer, som de vil møde, da disse er en trussel imod deres egen religion. De bivalente elementer fra de andre folkeslag og deres religioner forstås som udtryk for falskhed, hvorimod det israelitiske standpunkt forstås som det sande og monovalente, da det kommer fra Jahve. Det er i adskillelsen af de bivalente elementer, man i særlig grad ser zelotismen udfolde sig. Aggressiviteten rettet mod de andre folkeslag og deres religiøse genstande viser, at der i høj grad er tale om en 'enten-eller'-position, hvor man på ingen måde kan tillade, at elementer, der ikke tilhører israelitterne og deres religion, kan være tilstede i områder, hvor den israelitiske gruppe skal bosætte sig. Derfor handler dette også i høj grad om gruppedannelse og gruppedynamik. Den israelitiske gruppe i Deut 7 bliver fremstillet som en kulturelt homogen gruppe, der hævdes at leve som en afgrænset enklave. Religion er i Deut 7 blevet genstand for kamp og for sandhed, og gruppen i Deut 7 defineres i høj grad ud fra deres forskellighed fra andre folkeslag og deres eftertrykkelige ønske om at undgå assimilation. Der er en absolut nultolerance overfor alle, der ikke er en del af gruppen og derfor bliver forskellen på 'os og dem' vigtig i Deut 7.

3.2 Deut 4

Deut 4 handler generelt om, hvordan israelitterne skal leve deres liv, når de kommer til Landet, da velfærden i Landet er afhængig af ret levevis efter Jahves foreskrevne love og regler. Kapitlet refererer flere begivenheder, som ligger forud for Moses' tale bl.a. oplevelserne ved Baal Peor, Sinai og exodus. Som nævnt ovenfor formodes Deut 4 at være en senere tilføjelse til den ældre kerne af Deut. Yderligere formodes det, at Deut 4 er skrevet af en anden forfatter end resten af det tilføjede introduktionsstykke. Dette udledes på baggrund af kapitlets fokus på overholdelse af Jahves love som eksistensgrundlag og ikke som afhængigt af ad hoc-ordrer (Tigay 1996, xxv).

Deut 4 kan parafraseres således: Vers 1-4 omhandler forpligtelsen til at overholde Jahves love og regler, hvilket skal ske uden at tilføje eller fjerne noget fra loven.

Vers 5-8 omhandler Moses' opfordring til lydighed under henvisning til, at overholdelsen ikke blot vil vise israelitterne, at Jahve er unik og almægtig, men også få andre folkeslag til at anerkende Jahves magt. Vers 9-14 omhandler oplevelserne på Horeb og vigtigheden af overholdelsen af den indstiftede pagt. Vers 15-31 omhandler faren ved afgudsdyrkelse og derudover forklares faren og straffen for at glemme Jahve. Vers 32-40 omhandler argumenter for Jahves magt og i forlængelse af dette, at han er bedre end andre guder. Dette gøres med udgangspunkt i fortællingerne om Exodus og Horeb. Vers 41-49 indeholder et appendiks (Tigay 1996, 58).

3.2.1 Brug af visdomselementer som moderation fra det zelotiske

Følgende afsnit vil undersøge brugen af visdomskategorien i Deut 4 til at vurdere, hvorvidt inkorporeringen af visdom skaber en mere moderat holdning end den zelotiske holdning i Deut 7 og dermed kan fungere som en kontrast til holdningen i Deut 7. Analysen tager udgangspunkt i to konkrete nedslag, hvor brug af visdomskategorien er til stede i Deut 4.

Det første eksempel på brug af visdomskategorien er i vers 6-8, som beskriver, hvordan de andre folkeslag vil anerkende israelitternes visdom (*ḥokmāh*) og indsigt (*bîn*) og anse israelitterne som et klogt (*ḥākām*) og intelligent (*nābôn*) folk (*'am*) (v. 6). Folkeslagene vil erkende, at Jahve er meget nær (*qārab*, ptc.) det israelitiske folk (v. 7), og at der er tale om et stort folk med retfærdige (*ṣadîq*, plu.) påbud (*ḥoq*, plu.) og love (*mišpāt*, plu.) (v. 8). Disse vers er interessante, fordi de nævner, at andre folkeslag vil anerkende israelitterne som vise og indsigtfulde pga. deres unikke love. Det kunne derfor se ud som om, at forfatteren af Deut 4 i disse vers har valgt at bruge kategorien visdom til at støtte det deuteronomistiske projekt. Deut. arbejder konstant med kognitive kategorier med henblik på at få israelitterne til at huske lovene og påbudene, da det er overholdelsen af disse, der vil fastholde dem som Jahvedyrkere og derfor være et værn imod assimilering. Teksten antyder ved sine gentagelser, at dette projekt har været vanskeligt, og heri kan man forestille sig én af årsagerne til inddragelsen af visdomskategorien som understøttelse. Denne brug af visdom fører dog noget mere med sig. Med de andre folkeslags anerkendelse af, at Jahves love og regler er vise og forstandige, kommer der også en anerkendelse af de andre folkeslag (v. 6). På trods af, at de andre ikke er israelitter og derfor ikke dyrker Jahve, er de alligevel forstandige nok til at se, at Jahve og israelitterne, pga. deres love, er vise.

Det andet eksempel på brug af visdomskategorien er i vers 19-20. Her bliver det igen tydeligt, at visdommen, hvor etnisk nationale skel er uden betydning, har tilført det etnisk nationale projekt i Deut. et mere tolerant islæt. Vers 19-20 beskriver først, at man ikke skal lade sig forføre af himmellegemerne, solen (*šæmæš*), månen (*jāreh*) og stjernerne (*kokāb*), og begynde at kaste sig ned i tilbedelse (*hāwah*, histafal) og dyrke (*abad*) dem. Disse har Jahve uddelt til de andre folkeslag og selv udvalgt den israelitiske gruppe. Versene forklarer dermed flere ting: For det første er det et af mange beviser på, at man i Deut. ikke taler om monoteisme, men om monolatri. Moses anfægter ikke eksistensen af de andre guder og religioner, men forklarer, at disse ikke er for israelitterne, men for de andre folk. For det andet er det i dette afsnit tydeligt, at Jahve er rangeret højere end andre guder. Det er Jahve, som har fordelt himmellegemerne og derved bestemt, hvilke grupper, der skal dyrke hvilke guder. For det tredje er det igen eksplicit, at Jahve har udvalgt den israelitiske gruppe som sit ejendomsfolk (*am nah^elāh*), og at det er derfor, de skal dyrke ham og ingen andre. De andre folkeslag og deres guder er dermed ikke forkerte eller falske, de er bare ikke de samme som israelitterne og dyrker derfor andre guder. Eksemplet viser dermed eksplicit Jahves position som gud for israelitterne, men også som overgud for andre religioners guder, idet det er ham, der har fordelt folkeslagene mellem guderne. På denne måde fjernes dele af problematikken omkring at omgås andre folkeslag, da disse ifølge Deut 4 retmæssigt dyrker andre guder.

Inkorporeringen af visdom i materialet fra Deut. fungerer understøttende for det deuteronomistiske projekt, fordi visdommen arbejder med samme grundforudsætning og problem som Deut.: Hvordan lærer vi vores børn og de kommende generationer at huske? I Deut. handler det om at huske, at man er israelit og derfor dyrker Jahve via overholdelse af hans love og regler. Både Deut. og visdommen arbejder med belæring af børn i familiesammenhæng. Belæringen i Deut 4 kan derfor opdeles i to dele: Den første belæring er fra Jahve til den israelitiske gruppe via Moses (fx v. 5), men når de først er kommet ind i Landet vil israelitterne ikke kunne benytte sig af Moses som belærer og skal derfor selv varetage belæringen. Den anden belæring skal derfor ske mellem forældre og børn, hvor forældrene vil varetage opgaven med at sikre, at deres børn er bevidste om, at korrekt opførsel er det samme som at overholde Jahves love og regler, og derved opdrage dem som Jahvedyrkere og modvirke frafald. Deut 4 forstår sig selv som visdom og har forstået, at indlæring af fundamentale elementer skal ske i barndommen og på denne måde være med til at danne børnene som individer i en stør-

re gruppesammenhæng. Familien og hjemmet, som er det grundlæggende rum i visdommen, er tydelig i flere dele af Deut., men særligt i vers 9, “fortæl det til dine sønner og dine sønnesønner”: I dette vers bliver tydeligt, at belæringen om Jahve og Jahves regler skal ske mellem forældre og børn i kontekst af hjemmet.

I tillæg til anerkendelsen af de andre folkeslag og deres guder, viser vers 19-20 også, at israelitterne ikke lever som en ekstrem enklave langt tilbage trukket fra det omkringliggende samfund. Gruppen skal i højere grad forstås som en moderat enklave, der formår at leve blandt andre grupper uden at være underlagt etniske konflikter. Dog er de pga. den tætte kontakt nødt til at værne om indlæring af deres religion for at sikre opretholdelsen af den. Og netop heri ligger Deut 4s styrke. Med den mere modererende holdning i Deut 4 åbnes der, modsat Deut 7, op for at man kan leve i områder sammen med andre folkeslag uden, at det nødvendigvis er problematisk. Derved er den markante forskel mellem Deut 4 og 7, at Deut 4 bruger det fælleshumane udgangspunkt i visdommen og fylder det op med et etnisk religiøst orienteret program. Det kan derfor bruges til at få den israelitiske gruppe til at forstå sin egen identitet i relation til gruppen, men også som et memoreringselement, der sikrer den imod assimilering.

3.3 Sammenfatning og diskussion af analyse

Ovenstående analyse har vist, at begge tekster er tydeligt påvirket af den samme teologiske hovedstrømning: Deuteronomisme. Dette står i analysen klart via omtalen af pagt, exodus, den særlige forståelse af etnicitet og manglen på omtale af templer og renhedsidealer.

Analysen viser også, at der i Deut. er en intern konflikt omkring den samme problemstilling: Hvordan skal man agere i mødet med ‘de andre’? Deut 4 og 7 har dog forskellige måder at håndtere problemstillingen på.

Deut 7s udgangspunkt for mødet med de andre er voldeligt og offensivt, og kan karakteriseres som zelotisk gennem gruppens kraftige afvisningen af bivalente elementer såsom andre folkeslags religiøse genstande. Deut 7-gruppen er rigid og kæmper hårdt imod en assimilation med de andre folkeslag, som den vil møde i Landet. På denne måde fremstår gruppens adfærd indadtil som påvirket af kærlige følelser og dynamisk fællesskab, hvorimod der er en udtalt aggression og aversion rettet mod andre grupper.

Det forholder sig anderledes ved gruppen, der omtales i Deut 4. Som nævnt i ovenstående analyse af Deut 4, hænger dette sammen med inkorporeringen af visdomsteologi. Visdomsteologien tilfører den ellers meget eksklusive etniske tankegang et modererende element, som dæmper den zelotiske tendens, der blev fundet i Deut 7. Derved kan Deut 4 ses som et kompromis mellem en position, som er meget zelotisk og fremmedfjendsk, og som kun ser forskelligheder mellem folkeslagene (fx repræsenteret ved Deut 7) og en mere åben og fællesskabssøgende position, som ikke lader sig påvirke af eller arbejder med etniske skel (visdom, fx repræsenteret ved Prov.). I den første position er der tale om en absolut 'enten-eller'-tankegang, hvor man kun kan være Jahve-dyrker og intet andet. I den anden position vil forskellene mellem folkene være ligegyldige, da visdommen taler til et fælles menneskeligt niveau, hvor man ikke kan se andet end ligheder, og derfor er dyrkelse af Jahve lige så fornuftig som dyrkelse af fx Baal. Midterpositionen i Deut 4 giver således mulighed for at undgå både en 'enten-eller'-position og en neutral position og gå til noget, der i højere grad minder om en 'mere eller mindre' position. I denne position forstås Jahve stadig som den bedste og eneste gud for den israelitiske gruppe, men dette betyder ikke, at man ikke kan omgås andre folkeslag, der dyrker andre guder. Deut 4 kan i Sloterdijks termer kaldes for den polyvalente position. Denne polyvalente middelevj fungerer som en dæmper på den zelotiske position, men bevarer troskaben indadtil mod gruppen, der stadig forstås som anderledes fra andre grupper. På denne måde kan Deut 4 forstås som en afradikalisering af den zelotiske gruppe i Deut 7 og som et udtryk for en moderat position i Deut.

4. Deut 7 og 4 i en diasporakontekst

Ovenstående analyse og sammenfatning viste, at der grundlæggende er en intern konflikt i Deut., som forsøger at påvirke, hvordan israelitterne skal agere i mødet med andre folkeslag. I forlængelse af denne er det vigtigt at have for øje, at teksterne i GT er normative og ikke deskriptive. Det betyder, at man ikke kan slutte fra teksterne i GT til den faktiske situation for 2500 år siden. Teksterne i GT kan derfor ikke bruges som historiske kilder til, hvordan man levede, men de kan bruges til at give et indblik i nogle af de forestillinger, der har gjort sig gældende. På denne baggrund kan teksterne i GT måske opfattes som et program til, hvordan man gerne så, at israelitterne agerede. Det er på baggrund af denne overvejelse, at man kan slutte, at formaninger, der gent-

ges flere gange, ofte har været en reaktion på en virkelighed, hvor man gjorde præcis det, der formaner mod.

Disse overvejelser vil i dette afsnit blive udgangspunktet for at diskutere forskellige bud på, hvordan Deut 4 og 7 kan fungere som en normativ påvirkning af Jahvedyrkere i en diasporakontekst i Elefantine og Al-Yahudu.

Elefantine er en ø i Nilen, hvor man har fundet aramæiske skrifter og arkæologisk materiale fra omkring 400 fvt., der fortæller om en koloni bestående af mennesker, som har forstået sig selv som judæere. Det er usikkert, hvorfor disse judæere har bosat sig netop på Elefantine, men det tyder på, at på trods af at omtale sig selv som judæere, så har kolonien ikke efterlevet lovene, der er fremsat i Deut. Der omtales i tekstmaterialet variationer ift. sabbatten og påske, men vigtigst af alt er der omtale af et andet tempel for Jahvedyrkelse end templet i Jerusalem og omtale af dyrkelse af andre guder sammen med guden Jahu¹. Jahu dyrkes her sammen med to andre guder, Anat-Jahu og Betel-Jahu², hvor Anat kan have fungeret som Jahus paradros. Desværre er indblikket i den reelle religionsdyrkelse sparsomt pga. manglende kilder. Dog indeholder kildematerialet bl.a. en brevkorrespondance med templet i Jerusalem. Kolonien har været underlagt fremmed lederskab ved perserne, men er ikke umiddelbart i konflikt med dem (Kratz 2015, 137-147).

Al-Yahudu er en jødisk by³ fra perioden 572-477 fvt., hvor et antal af indbyggere havde hebraisk navnemateriale og i nogle tilfælde både hebraisk og babylonisk navnemateriale. Gruppen har haft en del kontakt med befolkningen i nabolandsbyerne, som ikke har været Jahvedyrkere. Denne kontakt er både af kommerciel art, i form af handel, og af militære forbindelser som afbetaling af land. Yderligere er der også eksempler på ægteskaber mellem befolkningen i Al-Yahudu og andre befolkningsgrupper. Dette er interessant, fordi der på intet tidspunkt i materialet fra Al-Yahudu nævnes Israel, men alligevel er der en forståelse af, at gruppen er judæere. Der er desværre ikke bevaret nogen religiøse tekster eller lignende fra Al-Yahudu, hvorfor det er svært at rekonstruere den egentlige religionsdyrkelse i byen (Kratz 2015, 147-153).

---

¹ Jahu (*jhw*) er en forkortelse af Jahve (*jhw*) (Kratz 2015, 140).

² Måske dyrkes der flere guder end de nævnte. Kratz (2015) skriver, at det er svært at udlede, hvor mange guder der egentlig er. Der kan være tale om flere repræsentationer af den samme gud eller flere forskellige guder, hvor nogle måske har mere end et navn. Disse har sandsynligvis været sekundære til Jahu, men det er svært at udlede noget endeligt om dette (141-142).

³ Det er ukendt hvor og hvordan teksterne er fundet. Derfor er placeringen af Al Yahudus ukendt, men på baggrund af referencer i materialet kunne det tyde på, at byen var placeret i nærheden af Nippur (Kratz 2015, 148).

Man kan ikke med sikkerhed vide om befolkningen i Elefantine eller Al-Yahudu kendte til det bibelske materiale i GT (Kratz 2015, 143. 153). Man kan argumentere for, at begge tilfælde overtræder elementer af Dekalogen. Såfremt man har været bekendt med materialet fra GT, har man enten overtrådt regler bevidst, eller også har man ikke været bekendt med lovens omfang. En anden forklaring på eksemplernes afvigelser fra Dekalogen kan være, at man har kendt dele af traditionerne, men været uenige i, at dette skulle være den korrekte måde at dyrke Jahve på. Derved kunne man tilsyneladende være Jahve-dyrker uden at være deuteronomist.

Ift. Deut 7, som ikke tillader tilstedeværelsen af andre religioner eller folk, kan man umiddelbart forestille sig, at denne holdning vil have været lettere anvendelig i områder, hvor den Jahve-dyrkende befolkning var herre over eget territorium. En årsag til dette er, at det i konteksten af Elefantine eller Al-Yahudu ikke vil være realistisk at forestille sig, at Jahve-dyrkere kunne knuse ashera-pæle og brænde gudebilleder (Deut 7,5), da man er en minoritet i et samfund med andre religioner og med fremmede magthavere (Kratz 2015, 137. 148). I stedet kan man forestille sig, at Deut 7 kan have fungeret som et implicit program for den enkelte Jahvedyrker. På den måde har man kunnet forskanse sig imod de andre og på et individuelt plan være afvisende overfor andres religiøse praksis. Dermed kan Deut 7 have fungeret som et personligt regelsæt eller en individuel asketisk praksis, hvor man på et symbolsk niveau benytter den aggressive holdning i mødet med de andre. Et eksempel kunne være, at selvom man boede i Al-Yahudu og omgikkes folk, som dyrkede andre guder end Jahve (Kratz 2015, 151), modstod man fristelsen til at deltage i andre religioners højtider. Man forskansede sig og begrænsede sig til kun at dyrke Jahve. Et andet eksempel kunne være, at man bor i Al-Yahudu og ved, at andre judæere indgår i blandede ægteskaber (Kratz 2015, 151), men man vælger selv at være afvisende overfor dette pga. det personlige program, som fortæller, at Jahve forbyder dette. På denne måde kan man forestille sig, at den eksplicit absolutistiske holdning i Deut 7 dæmpes til fordel for en mere implicit og derfor moderat holdning, når man bor i områder med blandet befolkning.

Ift. Deut 4 kan man grundlæggende forestille sig, at den mere moderate holdning ville gøre det lettere at tilpasse sig til en diasporakontekst, da Deut 4 giver mulighed for, inden for en Jahve-teologisk ramme, at bosætte sig og agere i områder, som ikke er eksklusivt for Jahve-dyrkere.

Ift. Elefantine er det et interessant eksempel på en diasporakontekst, fordi man her har et indblik i den institutionelle del af gudsyndelsen. Man ved, at der har været

et tempel for Jahu, men også, at der har været dyrkelse af andre guder udover Jahu (Kratz 2015, 140-141). Derfor er Elefantine et eksempel på, at virkeligheden kan være markant anderledes end, hvad de normative tekster i Deut. forsøger at fremstille eller påvirke. Elefantine viser nemlig, at virkeligheden er langt mere kompleks end fremstillet i Deut. Fx ift. Deuteronomiums meget vedholdende krav om monolatri. Man kan ikke vide om Judæerne fra Elefantine var bevidste om Deuteronomiums krav om kun at dyrke Jahve, men kilderne viser, at man ikke har anset det for at være forkert at dyrke andre guder udover Jahve. Der er altså uoverensstemmelse mellem det deuteronomistiske påbud og den faktiske praksis i Elefantine. Ydermere kunne det på baggrund af korrespondancen med Jerusalem, hvor man ikke påpeger det forkerte i at dyrke flere guder udover Jahu (Kratz 2015, 143), tyde på, at der heller ikke i Jerusalem er overensstemmelse mellem praksis og det normative påbud fra Deut.. Dette vidner grundlæggende om en uenighed i gruppen af Jahve-dyrkere med hensyn til, hvorvidt man må dyrke flere guder. I Deut. fremstår det som et grundlæggende påbud, hvilket vidner om, at gruppen bag Deut. har haft et ønske om at ophøje Jahve til den eneste gud, men at dette har været en proces, som på det tidspunkt kilderne i Elefantine udfærdiges ikke har været permanent gennemført.

Ift. Al-Yahudu har man et meget begrænset indblik gennem det fundne materiale. Man ved dog, at Al-Yahudu har været beboet af mennesker med både judæisk og babylonisk navnemateriale, og at det ikke var ualmindeligt, at den judæiske befolkning giftede sig med ikke-judæere (Kratz 2015, 151). Derudover har man viden om handel med bl.a. babyloniere og persere (Kratz 2015, 149). Hverken Deut 4 eller 7 forholder sig specifikt til handel, men man må gå ud fra, at handel har været essentiel ift. at få varer, som ikke kan produceres i det pågældende område, og at handel derfor har været afgørende for økonomier, som ikke var selvberoende. Dette betyder også, at handel har krævet rejser eller besøg fra rejsende, hvilket i mange tilfælde også må have været et møde mellem kulturer. Derfor vil der selv i områder, hvor israelitterne har haft eget territorie, have været folk, som har rejst ud for at handle og derigennem har skullet forholde sig til andre kulturer. Dermed kan man forestille sig, at der har været stor social kontakt med andre befolkningsgrupper, hvorfor grupper, som ønskede at efterleve det zelotiske ideal i Deut 7, ville stå i et dilemma, hvor man skulle vælge imellem at være en afgrænset selvberoende enklave eller om man skulle gradbøje reglerne og deltage i handelsinteraktioner med andre grupper (jf. Douglas 1984). Dermed ikke sagt, at der ikke kan have været grupper, som levede i afgrænsede enklaver uden at have kon-

takt til andre via eksempelvis handel eller andet. Men man kan forestille sig, at en sådan tilværelse har været hård og svær at opretholde, hvorfor dette kun har været periodiske tiltag. Derfor vil personer med den mere moderate og gensidigt anerkendende holdning, som gør sig gældende i Deut 4, have nemmere ved at deltage i handel med fremmede, hvilket må have været lettere at efterleve i diasporakontekster som Elefantine og Al-Yahudu.

Ovenstående diskussion har haft til formål at vise den reelle kompleksitet i forholdet mellem det normative og deskriptive i relation til materialet i Deut 4 og 7, og den praksis som man kan forestille sig, der har været i diasporasamfund i Elefantine og Al-Yahudu. Teksterne er blevet behandlet som normative programmer og det er forsøgt vist, hvordan man kan forestille sig, at de er kommet i spil i to diasporakontekster. En vigtig pointe fra diskussionen er, at der efter al sandsynlighed ikke har været et 1:1 forhold mellem skrift og social praksis. Alligevel kan man forestille sig, at Deut 4, der er mere moderat og tolerant end Deut 7, har været mere relevant i en diasporakontekst, hvor man som Jahve-dyrker ikke har kunne undgå at have kontakt med andre religiøse grupper. Modsat vil Deut 7, som er mere aggressiv og offensiv, fungere bedre i en kontekst, hvor man har eget territorie. Dette betyder dog ikke, at det er umuligt at forestille sig, at Deut 7 har været brugt i en diasporakontekst. Deut 7 kan have fungeret som et individuelt asketisk program. Deut 4 er derfor i et praktisk henseende bedre egnet i en diasporakontekst, da denne tillader dyrkelse af Jahve uden for områder, hvor man har magten over territoriet.

5. Perspektiv

Problemstillingen omkring hvordan man internt i en gruppe skal forholde sig til andre, er ikke en problemstilling, der kun er tilstede for israelitterne i Palæstina for 2500 år siden. Det er en grundlæggende problemstilling, som er tilstede hver gang to kulturer mødes og skal bosætte sig samme sted (jf. Sloterdijk 2009). I den forbindelse giver teksterne fra GT et indblik i forskellige overvejelser såsom integration, assimilation og isolation, samt hvordan der internt i en gruppe er uenigheder om hvordan man skal forholde sig til det omkringliggende samfund. Det kunne derfor være interessant at undersøge videre, hvorvidt sådanne interne splittelser mellem det ekstreme og det moderate gør sig gældende i andre tilfælde. Det er i denne forbindelse vigtigt at huske, at dette ikke er en problemstilling, der kun relaterer sig snævert til religion, men er en grundlæggende problemstilling, der også gør sig gældende sekulært. Derfor er mulig-

heden for yderligere undersøgelse bred både i tid og i sted, da dette foruden at være relevant ift. interne gruppedynamikker i GT også er relevant i nutidige forhold eksempelvis til holdningen blandt flygtninge i forbindelse med deres integration i det danske samfund.

6. Konklusion

På baggrund af denne opgave bliver det tydeligt, at der i den deuteronomistiske gruppe har været forskellige holdninger til, hvad korrekt opførsel er for israelitterne. Til trods for, at begge kapitler indeholder centrale deuteronomistiske elementer, kunne det se ud som om, at dele af den deuteronomistiske forfattergruppe fundet, at der har været behov for at moderere de meget eksklusive og aggressive zelotiske holdninger, der har gjort sig gældende i den ældste tekst fra Deut 7. Dette har man gjort med en langt ældre og mere generel tradition, visdommen, der med sit etnisk neutrale udblik og dannelsesperspektiv, har fungeret understøttende til det deuteronomistiske projekt. Denne inkorporering af visdommen nedtoner de zelotiske elementer, men uden at fjerne ideen om israelitterne som et særligt udvalgt folk, der stadig er anderledes end andre grupperinger. På den måde kan Deut 4 ses som en polyvalent 'mere-eller-mindre'-position, der fungerer som kølende på den flammende vrede 'enten-eller'-position, der gør sig gældende i den zelotiske Deut 7, men uden at give afkald på alle etniske forskelligheder som i visdommen. Dette vidner om en intern konflikt og splittelse i det deuteronomistiske miljø, hvor flere interessenter har forsøgt at påvirke Deut. i en bestemt retning. I forlængelse heraf bidrager diskussionen af brugskonteksten i to diasporaeksempler yderligere til en forståelse af, at mange forskellige interesser har forsøgt at påvirke, hvad der skal forstås som den korrekte forståelse af, hvad det vil sige at være Jahvedyrker. Det er derfor urealistisk at forestille sig, at der har været tale om én fælles forståelse af, hvad der var den korrekte og sande måde at dyrke Jahve på, men at det snarere har været en proces, som først på et senere tidspunkt har skabt en fælles forståelse af hvad det indebærer at dyrke Jahve.

7. Litteraturhenvisninger

Assmann, Jan

2008 *Of God and gods: Egypt, Israel, and the rise of monotheism*, Madison: University of Wisconsin Press.

Biblia Hebraica Stuttgartensia

1997 *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart

Biblen

2012 *Biblen*, Det Danske Bibelselskab, København

Clines, David J. A., David M. Stec, and Jacqueline C. R. De Roo.

2009. *The concise dictionary of classical Hebrew*. Sheffield: Sheffield Phoenix Press.

Crenshaw, James L.

2010 *Old Testament wisdom: an introduction. 3. ed.*, Louisville: Westminster John Knox Press

Douglas, Mary

1984 *Purity and danger: an analysis of the concepts of pollution and taboo*, London: Ark

Hallbäck, Geert, and Hans Jørgen Lundager Jensen

2008 *Gads bibel leksikon. 2. udgave*, København: Gad.

Kratz, Reinhard Gregor

2015 *Historical and Biblical Israel: the history, tradition, and archives of Israel and Judah*, Oxford: Oxford University Press.

Longman, Tremper, and Peter Enns.

2008 *Dictionary of the Old Testament: wisdom, poetry & writings*. Downers Grove, Ill.: IVP Academic.

Perdue, Leo G.

1994 *Wisdom & Creation: The Theology of Wisdom Literature*, Nashville: Abingdon Press.

Sloterdijk, Peter

2009 *God's zeal: the battle of the three monotheisms*. English ed. Cambridge: Polity.

Sørensen, Dan Enok

2016 *Hebraisk begynderbog*: Århus Universitetsforlag.

Tigay, Jeffrey H.

1996 *The JPS Torah commentary: the traditional Hebrew text with the new JPS translation*, Philadelphia: The Jewish Publication Society.

Weinfeld, Moshe

1991 *Deuteronomy 1 -11: a new translation with introduction and commentary*, The Anchor Bible; 5., New York: Doubleday.